

M. BRENCĒ

DU LATVIJOS KAIMO VARDAI: VIKIRAVA IR PEDEDZE

Maždaug 25 km į šiaurės rytus nuo Alūksnės, netoli Estijos sienos, buvusiam Markalnės (la. *Mārkalne*, seniau *Lāzbergis*) valsčiuje, yra senas kaimas. Nors oficialiai kaimas seniai jau vadinamas pro jį tekančios upės vardu *Pededze*, liaudyje vis dėlto dar gyvas ir nuolat vartojamas jo senasis pavadinimas *Vikirava* (šalia jo Latvijos TSR MA Kalbos ir literatūros instituto vietovardžių kartotekoje turimas ir paralelinis užrašymas su *-e-*: *Vikērava*).

Vikiravos vardas 1638 m. vokiškai yra parašomas „Wickeruff“¹. Tuomet tai buvo po daugelio karų apleista sodyba ar dykvietė. Latvijos TSR Centriniam valstybiniame istorijos archyve nerandama jokių žinių apie Alūksnės apylinkių gyvenvietes XVIII a. Bet 1811, 1816, 1826, 1834, 1850 ir 1858-ųjų metų Alūksnės (vok. *Marienburg*) parapijos Lazbergio (vok. *Fianden*) dvaro revizijų² sąrašuose vietoje 1638 m. vadinamos „Wickeruff“ dykvietės jau minimas gausiai apgyventas kaimas. Tačiau tuo laiku pradeda keistis to kaimo pavadinimas. Vokiškai jis jau pradedamas vadinti arti jo tekančios upės vardu, o šalia jo senasis kaimo pavadinimas minimas tik 1816 ir 1834 m.: „Peddetz oder Wikkerowa“. Kitais atvejais rašoma tik: „Ped(d)e(t)z“, taigi – la. *Pededze*. Nuo 1826 iki 1858 m., t. y., kai Vidžemės valstiečiai jau turi pavardes, iš revizijos sąrašų matyti, kad viena gausiausių Vikiravos, arba Pededzės, šeimų turi pavardę *Pededzis*.

Nuo pat vaikystės autorei žinomo vardo *Vikirava* (taip pat ir dial.) kilmė ir reikšmė jau seniai pamirštos. Dažnai tas pavadinimas laikomas net rusišku ir galbūt dėl to pradėta jo vengti jau vokiškų dvarų metu. Įdomu, kad visuose Lazbergio dvaro revizijų sąrašuose visi kaimų vardai su priesaga *-ava* yra rašomi su *-au*: *Essischau*, *Waidau* ir *Smikkau* || (1816 m.) *Smik̄kau* (= *ezīšava* Endzelīns DI IV 1 86, *vaidava*³, *smik̄eva* 87); vienintelė išimtis yra jau minėtas 1816 ir 1834 m. užrašymas

¹ Tų metų užrašymai imti iš: 1638. g. arklu revizija, 3. burtnica // Latvijos vēstures avoti. Rīga, 1941. 4. sēj.

² Tokios revizijos tais pat metais vykusios ir kituose Vidžemės dvaruose; tų revizijų sąrašai yra Latvijos TSR Centriniam valstybiniame istorijos archyve (Latvijas PSR Centrālāis Valsts vēstures arhīvs).

³ Ten ir upė *Vaidava*. – *M. Br.*

„Wikkerowa“ — su *-owa*. Galima manyti, kad kitoks užrašymas turėtų nors apytikriai žymėti ir kiek kitoki tarimą pereitojo amžiaus pirmojoje pusėje.

Tačiau įdomiausia yra tai, kad la. *Vikīrava* // *Vikērava* tikruosius savo atitikmenis turi tiksliai senojoje Rytų Prūsijoje. Baltų bei slavų vietovardžių tyrinėtojo Hermano Šalio (Schall) straipsnyje „Die baltisch-slavische Sprachgemeinschaft zwischen Elbe und Weichsel“⁴ aptariama daug baltišką kilmės upėvardžių ir iš jų kilusių vietų pavadinimų, labai primenančių la. *Vikīrava*. Čia paliesime tik XVI a. pabaigos (1595 m.) dviejų upelių vardą *Wickeraw*. Abu upeliai teka per mozūrišką šiaurės rytų Lenkiją, kuri seniau buvo senosios Rytų Prūsijos teritorijos dalis. Vienas tų upelių dabar „mozūriškai“ vadinamas *Vikra* (Wikra), o vokiškai — Grosser Wicker. Kaip nurodo H. Šalis, šis sudaiktavardėjęs moteriškosios giminės būdvardis *Vikra* yra paveldėtas tiesiog iš baltų genties — senovės prūsų kalbos ir lyginamas su lie. būdvardžiu *vikrūs*, -i. Kitas upelis davęs vardą vietai, vokiškai vadinamai *Wickerau* o lenkiškai *Wikrowo*; baltų kalbose atlieptų **Vikrava*.

Išeitų, kad ir la. *Vikīrava* < **Vikrava*. Tačiau 1638 m. vokiškas užrašymas „Wickeruff“ rodo, kad latvių kaimo vardas vis dėlto yra kilęs iš **Vikruva*. Sufiksą *-uv-* vėliau pakeitė suf. *-av-*, o trumpojo balsio įspraudimą tarp *k* ir *r* (ne tiksliai vokiškuose užrašymuose!) įmanoma išaiškinti, remiantis baltų kalbų duomenimis, galbūt sėlių⁵ įtaka. Vietovardžio *Vikīrava* raidą tokiu būdu galima įsivaizduoti taip: **Vikruva* > **Vikeruva* > *Vikērava* > (su progresyvine asimiliacija) *Vikīrava*. Be to, *r* čia galėjo būti ir minkštas.

Nors Alūksnės apylinkių augšzemniekų šnektos nebeprisiklauso sėliškai patarnei, vis dėlto vieną kitą sėlių patarmės ypatybę ten randame, ypač Jaunlaicėnėje⁶. Ne veltui lietuvių kalbininkas K. Būga yra pasakęs, kad sėliai, eidami į šiaurę, kažkada bus pasiekę Alūksnę⁷. Vis dėlto galima manyti ir apie kokios kitos baltų genties (vakariinių baltų?) atstovų įtaką, galėjusią pasireikšti vardo **Vikruva* ar **Vikeruva* (kiek vėliau vokiškai parašyto „Wickeruff“) atsiradimo metu. Taip galvoti verčia tai, kad *Vikīrava* iki šiol yra vienintelis tiksliai žinomas šaknies *vikr-* vedinys visoje Latvijos teritorijoje. Pažymėtina, kad *Alūksne* (seniau **Alūkste*, vok. *Marienburg*) maždaug nuo XIV iki XV a. buvo svarbių prekybinių kelių sankryžoje, be to, kad per karus, ypač po 1582 m., Alūksnė daug kartų yra ėjusi iš rankų į rankas (1582–1600 m. ji priklausė Lenkijai, 1600–1602 m. — Švedijai, 1600–1625 m. — Lenkijai, 1625–

⁴ Atti e memorie del VII Congresso int. di scienze onomastiche. Firenze, 1963. V. 2.

⁵ Šiuo konkrečiu atveju plg. vv *ķik(a)ri* Veclaicėnėje (ten pat Alūksnės apylinkėse) Endzelīns DI IV 1 77. — Apie sėlišką anaptikšę ir kitas sėliškų šnektų ypatybes žr. Maija Poiša, Vidzemes sēliskās izloksnes 1. Rīga, 1985.

⁶ Tai rodo, pavyzdžiui, Jaunlaicėnės apgyv. vietų vardai su *č* vietoje *ķ*.; žr. Endzelīns DI IV 1 76.

⁷ Būga RR III 738.

1658 m. — Švedijai (iš šių „švedų laikų“ ir 1638 m. užrašymas „Wickeruff“), 1658 — 1661 m. — Rusijai, 1661/62 — 1702 — Švedijai)⁸. Tokios aplinkybės labai skatina žmonių kraustymąsi iš vienos vietos į kitą ir atėjūnų (net iš labai tolimų vietų) atsiradimą tarp vietos gyventojų. Bet ir lietuviai, turintys būdvardį *vikrūs*, jo vedinių vietovardžių neturi. Autorei žinomas tiksliai *Vikraičių* kaimas buvusiam Vaiguvos valsčiuje⁹ (Kelmės rajone).

Dar kartą reikia priminti, kad tikri latvių kaimo vardo *Vikirava* atitikmenys randami tiksliai Rytų Prūsijoje, kur jie yra senųjų prūsų kalbos liekanos. Be to, atrodo, kad ir la. *Vikirava* || *Vikērava* < **Vik(e)ruva* iš pradžių bus buvęs upėvardis. Taip galėjo būti vadinama arti kaimo tekanti Pededzė ar bent viena dalis šios daugiau kaip 150 km ilgumo upės, kurios tiksliai pati pradžia yra Estijoje. Pirma, vardai su *-ava* ar *-uva*, ypač jeigu jie savyje slepia reikšmę „vikrus, veiklus; judrus“, nelabai tinka kokiam nors vietai; antra, kaip yra nurodęs ir H. Šalis, labai dažnai apgyventų vietų pavadinimai su *-ava* yra kilę iš tokių pat vandenvardžių (taip galima sakyti ir apie vietų pavadinimus su *-uva*); pagaliau svarbu dar tai, kad raštuose *Pededze* žymi ir upę, ir kaimą prie tos upės. Pededzė ne tiksliai prie Vikiravos, bet ir apskritai vikriai bėga Alūksnės aukštuma Lubanos lygumos link. Taigi *Vikirava* kaip buvęs vandenvardis reikštų „vikrioji upė“.

Autorės manymu, ir *Pededze* yra baltišką kilmės vardas. Pažymėtina, kad *Pededze* yra augšzemniukų krašto upė, bet ji teka ir per sėliškos patarmės plotą Lubanos lygumoje ir įteka į Aiviekstę. Taigi galima manyti, kad forma *Pededze* turi sėlišką umliautą bei yra asimiliuota ir nesėliškujų tarmių atstovų dar gerokai iškreipta. Šis upėvardis bus atsiradęs iš **Padedze* ir galėtų būti lyginamas su lietuvių upėvardžiu *Padegys* (plg. lie. *degti*, la. *degt* LKŽ II ir ME I). Tad vienintelis *Pededzės* vardo vokiškas užrašymas iš Alūksnės apylinkių [(1638 m.) su *a* „Paddetz“ turbūt nėra klaida.

Vadinasi ir *Vikirava*, ir *Pededze* — abu gali būti tiksliai baltišką kilmės vardai.

ZWEI NAMEN EINES DORFES IN LETTLAND: *VIKIRAVA UND PEDEDZE*

Zusammenfassung

Der Dorfname *Vikirava* || *Vikērava* in Nordostlettland (Umkreis von Alūksne) stellt die bisher einzige bekannte Ableitung von *vikr-* (vgl. lit. *vikrūs*, -i „munter“) im lettischen Territorium dar. Es ist bemerkenswert, daß genaue Enstsprechungen dieses Namens nur im alten Ostpreußen zu finden sind. So wird jetzt z. B. ein nach dem Flußnamen benannter Ortsname nhd. *Wic-*

⁸ M. Atgāzis. Par Alūksnes pili un tajā atrastajiem apgaismošanas piederumiem//Archeologija un etnogrāfija. Rīga, 1983. T. 14. Lpp. 24.

⁹ Lietuvos apgyventos vietos. K., 1925. P. 339.

kerau polnisch *Wikrowo* geschrieben. Dem würde in den baltischen Sprachen **Vikrava* entsprechen. Die vom J. 1638 erhalten gebliebene deutsche Niederschrift „Wickeruff“ des jetzigen lettischen Ortsnamens *Vīķirava* weist jedoch auf einen älteren Namen **Vikruva* hin. An Stelle des Suff. *-uv-* ist später der Suff. *-av-* getreten, der kurze eingefügte Vokal (nicht nur in den deutschen Niederschriften!) ließe sich mit selischem Einfluß erklären – wohl: **Vikruva* > **Vik'ervu* > *Vīķerava* > (mit Assimilation) *Vīķirava*. Es wäre berechtigt anzunehmen, daß mit einer der Varianten von *Vīķirava* anfänglich der munter (lit. *vikriai*) dahinfließende Fluß *Pededze* genannt worden ist. Man hat in Erwägung zu ziehen, daß der spätere offizielle Dorfname *Pededze* (dt. *Ped(d)e(t)z*) ebenfalls mit dem Flußnamen gänzlich übereinstimmt. Doch auch der Flußname *Pededze* kann echt baltischer Herkunft sein, der durch den selischen Umlaut und durch Assimilation von einem älteren **Padedze* entstanden sein könnte und mit dem lit. Flußnamen *Padegys* (vgl. lit. *degti*, la. *degt* „brennen“, in übertrag. Sinn – „etwas sehr schnell (eifrig) tun (z.B. laufen)“) zu vergleichen ist. Die *Pededze* fließt tatsächlich an *Vīķirava* vorbei und fließt sehr schnell über die Hochebene von Alūksne in die Richtung des Flachlandes von Lubāna, wo sie in den Fluß Aiviekste mündet.